

1. Заставица на почетку Јеванђеља по Матеју из Беочинског јеванђеља

1. Petit drapeau en tête de l'Evangile selon St. Mathieu, pris dans l'Evangile de Beočin

КО ЈЕ АУТОР МИНИЈАТУРА БЕОЧИНСКОГ ЈЕВАНЂЕЉА

У збирци Радослава Грујића која се чува у Српској патријаршији у Београду, налази се данас једна занимљива рукописна књига која је до рата припадала манастиру Беочину. То је илуминирано четворо-јеванђеље које је већ спомињано у литератури у више наврата, под називом Беочинско јеванђеље.¹ Неоубичајени број мини-

јатура којима је ово јеванђеље украшено чини да се издваја из масе других која су настала у исто време. Осим 15 заставица и великог броја иницијала, листови су украшени и са четири композиције: Распеће, Цвети, Крштење и Христос Праведни судија — и пет портрета јеванђелиста (јеван-

¹ Л. Марковић, Старине фрушкогорских манастира, Бгд, 1931, стр. 11—12, таб. VI—IX; Петровић—Кашанин, Српска уметност у Војводини, стр. 50—51, сл. 81; Војводина I, Нови Сад, 1939, стр. 450.

У Енциклопедији Југославије I, прил. 48, донесене су фотографије овог јеванђеља под погрешним називом: Бешеновско јеванђеље. Аутор чланка „Споменици старословенске библије“ (стр. 497) заменио је Беочинско са Бешеновским јеванђељем, те говорећи о Бешеновском мисли, уствари, на оно друго.

2. Распеће из Беочинског јевађеља

2. Crucifix de l'Evangile de Beočin.

3. Јеванђелист Марко из Беочинског јеванђеља
3. L'évangéliste St Marc, de l'Evangile de Beočin

ђелист Матеј је насликан два пута). Како књига нема задњих листова где је, евентуално, могао да постоји преписивачев разговор са подацима о постанку рукописа, то нам је име аутора ових занимљивих минијатура остало непознато, а време његовог настанка стављено је у широк временски распон од два столећа.² Међутим, захваљујући једном дечанском рукопису моћи ће се прецизније одредити време када је ова књига постала као и име њеног илуминатора.

Међу рукописним књигама манастира Дечана под инв. бр. 16,³ налази се четворојеванђеље са портретима јеванђелиста и уобичајеном орнаментиком иницијала и заставица. Већ на први поглед портрети јеванђелиста са својим ликовним карактери-

стикама, како у целини тако и у детаљима подсећају на ауторске портрете из Беочинског јеванђеља. То се нарочито односи на ставове фигура и на начин представљања архитектуре и пејзажа у позадини. Детаљнија анализа стила и техничког поступка илуминирања у знатнијој мери поткрепљују ово запажање.

Композиције портрета у обема поменутих књигама запремају целу страницу. Централно место у композицији заузима крупна фигура јеванђелисте у седећем ставу, нагнутог ка своме Делу или окренутог анђелу који га надахњује приликом писања светог текста. Остварене сигурним потезом пера, наглашеном линијом контуре без сувишног детаљисања, фигуре јеванђелиста делују монументално и снажно. Пејзаж, архитектура и мобилијар дати су истоветним поступком: сумарно, графичистички, без настојања да се сместе у простор и да делују својом масом. То је само декорација која окружује свете личности и наговештава илузију о месту у коме се оне налазе. Међутим, такав поступак не осиромашује слику, јер се илуминатор побринуо да нарочитим, занимљивим детаљима на архитектури, пејзажу и мобилијару учини представу живом. Но више него тим уопштеним карактеристикама које се могу узети као одлика стила епохе у којој су настале, ове минијатуре показују своје заједничко порекло кроз детаље који су својствени свим портретима у ове две књиге. Грађевине у позадини слика истичу се разуђеношћу облика — куле, кубета, тимпанони и мноштво отвора. Разноврсни мобилијар који се састоји из клупа са и без наслона, пултова и столица на којима лежи исписани текст у великој мери имају облике оновременог намештаја. Представа пејзажа исцрпљује се у виду стрме стеновите планине са несразмерно широким отвором пећине. Анђели који као античке музе надахњују писце јеванђеља приказани су на два начина: стојећи иза леђа диктирају писцу текст или из облака благосиљају јеванђелисте. Најзад, физиономије представљених личности широког чела, затубастог носа и крупних бадемастих очију одликују се упадљивом међусобном сличношћу.

Спретан, сигуран цртеж изведен је пером и мастилом непосредно без претходног утискивања контуре.⁴ Анатомски делови људског тела дају се назрети кроз богато драпирану одећу. Мајстор није избегавао

² Л. Мирковић, нав. дело стр. 11; Петровић —Кашанин, нав. дело стр. 50; Војводина I, стр. 450.

³ Саопштења Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе I, 1956, 199.

⁴ О знатној цртачкој вештини мајсторовој сведочи и цртеж јеванђелисте на полеђини портрета јеванђелисте Матеја у дечанској књизи.

4. Јеванђелист Марко из Дечанског јеванђеља

4. L'évangéliste St Marc, de l'Évangile de Dečani

ни прилично компликоване ставове као, на пример, извијени покрет јеванђелисте Јована у обе књиге.

Схваћене више цртачки него сликарски, ове минијатуре су једноставно преко цртежа колорисане воденом бојом. Мајстор је местимично чак бојом покрио цртеж не водећи строго рачуна о његовим контурама. Набачена у слојевима неједнаке густине, нечиста у тону и неравномерно наносена, боја ни у ком случају није спадала у позитивне квалитете мајстора ових минијатура. Но иако невешт у самом поступку бојења, аутор ипак показује извесне амбиције и у том домену. Не задовољавајући се са уобичајених 4—5 боја, илуминатор проширује своју палету употребом сивих, љубичастих, вишњево мрких и наранџастих тонова.

Карактеризација ликова изведена је графичким елементима, па је у том смислу ангажована и боја. Она само подвлачи и допуњује линије црта и власи на лицу и улога цртежа и боје, типови анђела, жена сасвим једноставно попуњава контуре које обележавају косу. Архитектура и пејзаж колорисани су на исти начин.

У потврду претпоставке да су свих девет минијатура дело исте руке а не можда резултат једног предлошка, иде свакако и чињеница да се истоимени портрети у ове две књиге дословно не понављају. Изузетак чини јеванђелист Јован чија су два портрета слична до идентичности. Иначе, маса детаља у ставовима, распореду личности и њиховим физиономијама, и увек без изузетка у колориту, показује да је мајстор, имајући свој властити стил и начин рада, слободно варирао теме које је хтео да наслика.

Најлепше и најфиније изведене минијатуре, у границама могућности овог мајстора, бесумње су четири композиције из беочинске књиге. Својом мекоћом која се не да запазити на портретима, скоро да наводе на помисао о различитом аутору. Искрпнијом анализом, међутим, долази се до сигурног закључка да се и у овом случају ради о истом мајстору. Идентично схваћена и старијих људи, облици архитектуре и пејзажа, одају руку аутора портрета. Упадљива префињеност у обради ликова Христа и млађих људи, леп смисао за композицију и распоред маса, добро познавање иконографских схема и способност уобличавања сликане целине без знатнијих недостатака, приказују у новој светлости мајстора ових минијатура и стављају га у ред бољих илуминатора његовог времена.

Заставице и иницијали у дечанској књизи су једноставнији, без териоморфних и антропоморфних елемената које поседује

5. Јеванђелист Лука из Дечанског јеванђеља
5. L'Évangéliste St Luc, de l'Évangile de Dečani

орнаментика Беочинског јеванђеља. У погледу непрецизности цртежа и немарног колорисања, слични су декорацији беочинске књиге. Појава крста са криптограмима као посебне композиције у оба јеванђеља, што је иначе ређи случај у рукописима, представља прилог више изнетог тези.

* * *

У дечанској књизи постоје два преписивачева записа. Први је на 76 листу, и гласи:

сѣо стѣоу и вѣавноу кнѣгѣ коупи ѣа вѣѣа
Мѣлосава ѣ села каланѣвца и приложи за своу
дѣшю и своих родитѣлѣ дѣакѣ петкоу да ѣ ѣ
вѣѣни помень дондеже състоитѣ вѣѣавноу пи-
сание сѣѣ вѣ да прости и родитѣлѣ ѣ вѣѣуна
имѣ памѣт. Други је на завршетку пи-

6. Јеванђелист Јован из Беочинског јеванђеља
6. L'évangéliste St Jean, de l'Évangile de Beočin

саног текста, на 289 б листу: списа се
сја стаа и вжставна книга глама тетроругла
писа се въ селѣ глаѣмини каланѣвци при всешце
нноль епископѣ Петроушком ку маѣимѣ и писа
авъ смѣренін Павла въ дом Петка діака и
съписахъ емѣ дшеспеноу книгѣ въ дѣни соултанъ
селанима втоораго цра тѣрскаго тогда выст ве-
лика тоуга на стыхъ и вжставныхъ црквахъ вѣлѣт.
З. ꙗ крѣг санцѣ къ а авн вѣ златъ ꙗсно еѣ ое-
мелѣон еѣ епакта в мѣца ноєм. Кѣ⁵

Иако у запису није нарочито наглашено, Павле је и преписивач и илуминатор ове књиге. Под глагољем „писати“, као што је познато, подразумевају се оба посла, а да је илуминирање извршило неко друго лице, то би вероватно било наглашено. Сем тога, исто је мастило, потез пера, једнака су и

⁵ Овај други је публикован без речи „петрушки“ јер је назив епископа, као и назив села „Калањевци“, касније избрисан, те се те две речи данас читају само у отиску. Љ. Стојановић, Записи и натписи, бр. 6369.

7. Јеванђелист Јован из Дечанског јеванђеља
7. L'évangéliste St Jean, de l'Évangile de Dečani

слова сигнатура, и текстова свитака и књига на минијатурама као и у осталом тексту.

Што је ова књига писана у селу, у приватној кући а не при неком манастиру или цркви, није изузетна појава. Дијаци као световњаци, невезани за место боравка, одлазили су за послом у куће наручилаца, у село или град, и тамо, материјално обезбеђени, преписивали књиге, о чему постоје низ података у њиховим записима.⁶ У овом случају је посебно занимљива чињеница што ћерка једног дијака, дакле, човека који се и сам бавио преписивањем књига, после његове смрти наручује „за спас душе“ јеванђеље украшено минијатурама. Да ли је „смерени“ Павле који је извршио ову наруџбину био ученик или помоћник дијака Петка, остаће, можда заувек, неизвесно.

Ако се прихвати изнета претпоставка да је јеванђеље са минијатурама из Беочина дело истог мајстора, онда се његово датирање може са сигурношћу ставити у другу половину XVI века,⁷ а кратком списку по

⁶ Записи и натписи, бр. 189, 313, 355, 360, 645 итд.

⁷ Оваквом датирању иде у прилог и тешко уочљиви водени знак на хартији. То је котва у кругу са шестокраком.

имену познатих добрих илуминатора XVI столећа, треба додати свакако и „смереног Павла“.

* * *

Још један податак о запису из дечанске књиге заслужује посебну пажњу. Реч је о епископу петрушком Максиму. Каква је то епископија била и где се налазила? Подаци за историју српских епископија веома су оскудни. У попису епархија под Пећком Патријаршијом, Алекса Ивић⁸ наводи и Петрушку, а датира је у XV—XVII век. Међутим, овај податак као да је остао недовољно запажен, јер га Рад. Грујић у Народној енциклопедији не узима у обзир и међу осталима не спомиње ову епископију. Па и касније на њега није обраћена пажња.⁹ Како је Ивић због карактера чланка изоставио цитирање извора, остаје нам да сами покушамо да нађемо податке на основу којих је утврђен постојање и датирана Петрушка епископија.

⁸ А. Ивић, Грађа за историју српске цркве, Гласник Географског друштва, 1922, св. 7—8, стр. 209.

⁹ М. Л. Пурковић, Епископи и митрополити средњег века, Скопље, 1938.

У Сопоћанском поменику који је познат само у изводима,¹⁰ међу епископима се спомиње Герасим, поред чијег имена стоји забележено петрушки, и Јован са назначом: Петрус. Нема сумње да се ради о епископима који су управљали баш оном епископијом која нас у овом случају интересује. Да би одредили време у којем су живели, покушаћемо да их датирамо помоћу других епископа који су заједно са њима забележени у Поменику. Ту је Теодор Босански који се иначе помиње 1612—1614. год.,¹¹ Јоаким Сремски 1607—1610.,¹² Висарион Рашки 1586—1608.,¹³ Лонгин Херцеговачки 1615—1622¹⁴ и Јосип Темишварски 1655. године.¹⁵ Већина ових епископа живела је, сигурно, у прве две деценије XVII века, изузев Јосифа Темишварског чији се помен сачувао из средине истога столећа, но како не располажемо оригиналом Сопоћанског поменика, не можемо са

¹⁰ Споменик СКА, III, 1890, 117.

¹¹ Записи и натписи, бр. 999, 1018.

¹² Исто, бр. 886, 993, 4985

¹³ Исто, бр. 4329, 4418; Ст. Станојевић, Народна енциклопедија, III, стр. 727.

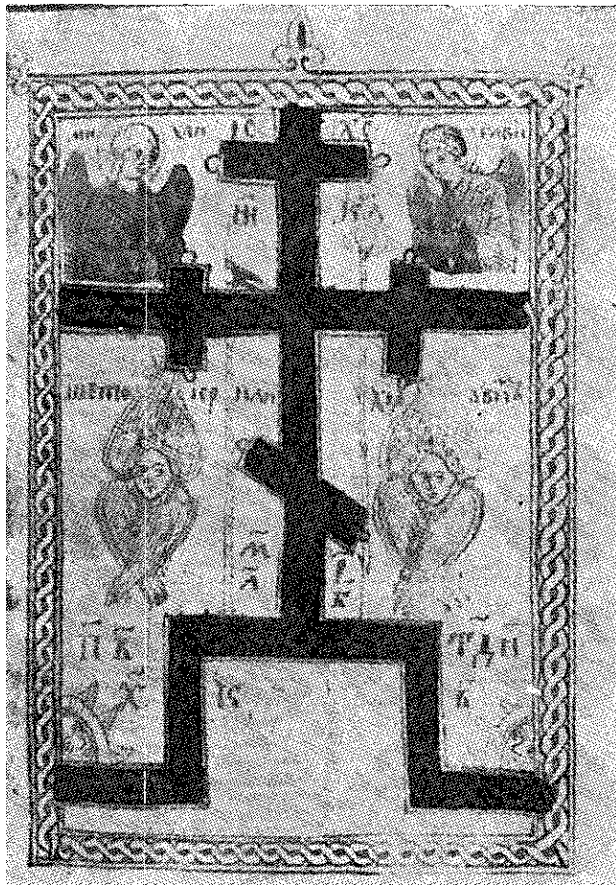
¹⁴ Записи и натписи, бр. 1021, 1030, 1117.

¹⁵ Исто, бр. 4400; Народна енциклопедија IV, 533; Р. Грујић, Духовни живот, Војводина I, 395.

8. Праведни судија из Беочинског јеванђеља

8. Le juge équitable de l'Évangile de Beočin.

9. Крст са криптограмима из Беочинског јеванђеља
9. Croix avec cryptogrammes de l'Évangile de Beočin.

сигурношћу тврдити да је овај епископ уписан истодобно са осталима. Највероватније ће бити да су Герасим и Јован петрушки живели у првим деценијама XVII века и да је Јован сменио Герасима на епископској столици.

И Пећки поменик је сачувао спомен на једног петрушког митрополита по имену Максим. То ће свакако бити исто лице са Максимом који се помиње у запису дечанског јеванђеља. Име митрополита новобрдског Дионисија који је поменут заједно са Максимом, а за кога се иначе зна да је живео око 1570. године¹⁶ потврдило би ову претпоставку.

Поставља се питање где је могло да буде седиште петрушких епископа односно митрополита?

На нашој територији постојале су, колико је познато, две цркве под именом Петруша; једна у Тимочкој крајини,¹⁷ а друга

код Параћина¹⁸ испод града Петруса по коме је и названа тако, иако је имала и друга имена.¹⁹ Ни за једну од ове две цркве није познато да су икад биле седиште епископа. Но како се поред епископа Јована и митрополита Максима налази забележена именица Петрус уместо придева петрушки (како је случај са епископом Герасимом и са Максимом у дечанском запису), јасно је о којој се цркви од ове две ради. Историјски извори казују да се цела област испод града Петруса, тамо где лежи и црква Петруша, називала **Петроушк**²⁰. Према томе, у другој половини XVI и у првој половини XVII века у овој области је постојала самостална епископија, чији су поглавари носили титулу петрушких епископа односно митрополита. Тројица од њих су нам и по имену позната. Када је ова епископија и под којим условима основана, колика јој је била територија и докле је деловала, на основу до сада приступачних података не може се утврдити.²¹ Село Калањевци које је поменуто као место у коме је писана дечанска књига, у ранијим се изворима не налази.²² Постоји податак тек из почетка XIX века, да је у то време постојало село истога имена у Рудничкој нахији.²³ Ово је село по свој прилици идентично са данашњим селом Калањевцима у близини Љига, јер је тај крај некада припадао Рудничкој нахији. Како је ово село веома удаљено од петрушке области, теже је претпоставити да је оно могло припадати под њену епархију. Пре ће бити да је истоимено село постојало у близини Петруше.

¹⁸ Ђ. Бошковић, Средњевековни споменици североисточне Србије, Старинар, 1950, стр. 207—211.

¹⁹ Богородица Лешајнска; Пајсијевича.

²⁰ и оу Петроушк село извора ...
... кь петрушк Петроушк ...
... кь Петроушк еласти ...

С. Новаковић, Законски споменици, Београд, 1912, 500, 496

кь стране Петроушк ...
кь Петроушк

А. Ивић, Грађа за српску историску географију, Гласник Географског друштва, 1922, св. 7—8, 200

²¹ Можда би се смело претпоставити да је „петрушка“ синоним за браничевску епархију но за ово не постоје никакви докази.

²² У Даничићевом Рјечнику књижевних старина српских, на страни 434, помиње се село Калујањевци, које је цар Стефан дао Богородичиној цркви у Архиљевици. Како се Архиљевица налази у области Прешева, не би се могло ово село Калујањевци повезати са облашћу која је припадала петрушком епископу.

²³ Т. Вукановић, Управна подела устаничке територије (1804—1813). Прилози статистичком проучавању првог српског устанка, Београд, 72.

¹⁶ Записи и натписи, бр. 5617.

¹⁷ В. Петковић, Преглед цркава и манастира кроз повесницу српског народа, Београд, 1950, 247.

QUEL EST L'AUTEUR DE LA MINIATURE DE L'EVANGILE DE BEOČIN

Dans la collection de Radoslav Grujić qui est conservée à la Patriarchie serbe de Beograd, se trouve aujourd'hui un tétraévangile connu dans la bibliographie comme appartenant à Beočine. Sa date est imprécise étant désignée comme du XVIe au XVIIe siècle — et d'autre part l'identité du copiste et du miniaturiste est inconnue.

Se basant sur la comparaison des styles des miniatures qui ornent le tétraévangile du monastère de Dečani No 16, on peut

conclure que l'auteur de la miniature de l'évangélaire de Beočin est »Paul le pecheur« et qu'elle date du XVIe siècle.

Dans le tétraévangile de Dečani No 16 susmentionné se trouve une inscription qui confirme l'existence d'un archevêché, jusqu'à nos jours très peu connu, qui portait le nom de »petruški« d'après le nom du monastère près de la ville de Petrus dans le voisinage du Paraćin actuel.

Mirjana Šakota

